

УДК 821.111(73):82-1:81'367

СИНТАКСИЧНИЙ ПАРАЛЕЛІЗМ У РИТМІЧНІЙ ПОБУДОВІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Шевельова-Гаркуша Н. В.

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

У статті представлено аналіз організації ритміко-синтаксичних паралельних конструкцій у текстах сучасної американської поезії. Виявлено, що гомоморфна та гетероморфна побудови рядків характеризуються монотонним, шаблонним та динамічним, ускладненим ритмом відповідно.

Ключові слова: *ізотопія, пропозема, асимілятивний / дисимілятивний ритм, принцип гомоморфності / гетероморфності, ритмічна крива.*

Ритміко-синтаксична організація є одним з найважливіших засобів реалізації основних функцій мови – повідомлення і художнього впливу. Вона передає індивідуальний стиль автора і слугує засобом підсилення виразного ефекту у поетичному тексті [2, с. 41-42]. Проблему організації паралельних синтаксичних конструкцій розглядали представники формальної поезики (Б. В. Томашевський, Л. І. Тимофєєв, Б. М. Ейхенбаум, В. М. Жирмунський, Ю. М. Тинянов, В. Б. Шкловський, Р. Й. Якобсон, Г. О. Шенгелі, Й. М. Брик) та вчені-структуралісти, зокрема дослідники семіотичного напрямку (Б. М. Гаспаров, Ю. М. Лотман, Р. Й. Якобсон, Ч. Пірс), лінгвопоетики (М. Л. Гаспаров, Г. В. Скулачова) та лінгвосинергетики (Г. Г. Москальчук, К. І. Белоусов).

Об'єктом статті є ритміко-синтаксична організація поетичних текстів. Предметом дослідження є побудова паралельних синтаксичних конструкцій, досліджених на матеріалі сучасної американської поезії. Мета статті полягає у виявленні функціональних особливостей організації синтаксичного паралелізму. З огляду на це виділяємо наступні завдання: 1) охарактеризувати поняття паралелізму з позиції структуралізму, 2) виокремити основні принципи організації паралельних рядків, 3) визначити функції та види ритмічної кривої конструкцій.

Основною ритміко-синтаксичною одиницею віршового мовлення, на думку формалістів та структуралістів, є рядки [7, с. 177; 10, с. 115], які формуються за принципом гармонії, пропорції та балансу, характеризуються співмірністю та перебувають у парадигматичних відношеннях [7, с. 197]. Кожний рядок, виражений синтаксичною конструкцією чи пропоземою (реченням / словом) [6, с. 122], є художнім засобом, за допомогою якого здійснюється вплив на читача, передається інформація, створюється художній образ. Вибір того чи іншого ритміко-синтаксичного малюнку створює композицію тексту, яка сприяє реалізації авторського задуму, оскільки ритм є компонентом стилю та індивідуальності творчого методу автора [2, с. 45, 104].

Формалісти, зокрема Б. В. Томашевський, вважали, що ритмічна система поетичного тексту формується такими синтаксичними мовними засобами, як: *повтор* і *граматико-синтаксичний паралелізм співвідносних конструкцій* [4, с. 115; 10, с. 95]. **Паралелізм** (від грец. *parallelos* – той, який йде поруч, паралельний) – це композиційний прийом, який ми, слідом за структуралістами, розглядаємо як неповний повтор, що підкреслює структурний зв'язок двох чи більше рядків, побудованих за аналогічною структурою [7, с. 195]. Так, паралелізм являє собою, що найменше, двочлен, де один рядок чи його частина пізнається через іншу, яка по відношенню до першої є *аналогом*. Різні форми граматико-синтаксичного паралелізму як основа ритміко-синтаксичної організації тексту базуються на словесних повторах [4, с. 199]. Отже, *ритм* тексту є повторюваністю синтаксичних ознак рядків, який аргументується з позиції *ізотопії*, основного закону зв'язності поетичного тексту [2, с. 43]. Оскільки паралелізм базується на еквівалентності рядків, які утворюють *ритміко-синтаксичні схеми*, ізотопія паралельних конструкцій сприяє так званому *упізнаванню ритмічного руху*, а відтак і *автоматизації* сприйняття (за термінологією В. Б. Шкловського) [7, с. 111, 120]. Художній ефект ритмічної організації тексту є відношення тексту до очікування читача, естетичним нормам епохи, звичним сюжетам чи іншим штампам [3, с. 234].

Ритмічна "крива", яка впливає на синтаксичну структуру рядка, задається смисловим змістом тексту, актуалізуючи головну його тему [2, с. 50, 59]. **Метою** використання ритміко-синтаксичних паралельних конструкцій є: 1) порівняння та зіставлення, 2) протиставлення (антитеза), 3) уточнення, 4) підкреслення рівноцінності перерахованих фактів, явищ, обставин, думок [5].

Для класичної поезії фундаментальним конструктивним принципом є **гомоморфність** (*ізометризм*, за термінологією Ю. М. Лотмана), збереження ритміко-синтаксичної однорідності віршового мовлення за рахунок еквівалентної співвіднесеності рядків. Але на початку ХХ століття американська поезія характеризується **гетероморфністю** або **поліморфністю** побудови (термін Л. Бельської), яка актуалізується у наслідок використання "*мінус-прийому*" [7, с. 110] – неупорядкованості елементів рядка чи власне рядків (варіативних структур), що веде до неочікуваності та деавтоматизації уваги читача під час сприйняття тексту [9, с. 187]. Паралельні синтаксичні конструкції утворюють **повторюваний комплекс** (ПК) – це конструкт, який включає частину мовної матерії тексту, що повторюється, в стандартизовану сітку – позиційну структуру тексту [8, с. 8].

Ритм паралельних синтаксичних конструкцій виконує такі **функції**: 1) *фонову функцію* – створює фон, на якому розгортаються події; 2) *образну/символічну функцію* – загострює сприйняття думки автора, його концепцію, життєву позицію, створюючи образне відображення фрагментів життя у тексті; 3) *характерологічну функцію*, оскільки є засобом зображення характерів, їх руху у часі та просторі; композиційний прийом мотивованого повторення елементів форми чи змісту здатен компенсувати фізичний закон: уповільнювати чи прискорювати хід суб'єктивного часу [3, с. 211]; 4) *психологічну функцію*, за допомогою якої автор виявляє контрасти його внутрішнього світу та поглядів; 5) *оцінно-експресивну функцію* – характеризується оцінними засобами вираження; 6) *емоційно-смислову функцію*,

оскільки ритмічна система є важливим семантичним та структурним компонентом, який забезпечує зв'язність і цілісність тексту, де синтаксична зв'язність в процесі декодування тексту реципієнтом перетворюється в когнітивний зміст [2, с. 81, 105]; 7) *текстотвірну функцію* – об'єднує сукупність рядків, які знаходяться між собою у відношеннях аналогії [3, с. 212].

У синтаксичній організації сучасної англійської поезії ми виділяємо дві протилежні тенденції: одна з них пов'язана із прагненням авторів *унікати лексичний повтор* у паралельних конструкціях, порушувати монотонну повторюваність синтаксичного малюнку паралелізмів, перетворювати рівну, одноманітну ритміко-синтаксичну криву на складну, відривчасту, пульсуючу, стокатоподібну, а також таку, що передає стан тривоги, знервованості, емоційного напруження, хвилювання, відчуття неочікуваності [7, с. 187]. А інша, навпаки, пов'язана з навмисним привнесенням у поетичне мовлення чіткої ритмічної організації із *використанням повтору* для підкреслення тих чи інших лексичних одиниць, який підсилюється однаковою порядком членів речення, анафорою тощо та має *характер підхоплення*, об'єднуючи наступний член з попереднім, як частини одного цілого [2, с. 49; 8, с. 6]. Ці дві тенденції не суперечать одна одній, а лише вказують на різні лексичні та синтаксичні властивості паралелізму, обумовлені різними функціональними завданнями [5].

Паралелізм ритміко-синтаксичних конструкцій сприяє нейтралізації опозиції *повторюваність / неповторюваність* ритміко-синтаксичної організації тексту. У позиції нейтралізації опиняється немаркований член опозиції – повторювані рядки (*інваріантні конструкції*) [8, с. 8], а в якості нейтралізатора виступає функціональний збій ритму, який виділяє *варіативні зміни* еквівалентних структур (словосполучень, речень) та виокремлює рематичне (нове) повідомлення тексту [3, с. 220]. Будь-які зміни можливі за умов дотримання *принципу ізометризму* – еквівалентності та впорядкованості синтаксичної побудови рядків [7, с. 120].

Оскільки паралелізм є підвидом повтору, виділяємо *синтаксичний ритм* у двох його різновидах: 1) *ритм асимілятивний*, який характеризується регулярним повторенням конструкції / пропозиції (речення) і який включає ядро із чітко фіксованим розположенням складових (його елементів) у послідовності "підмет – присудок" в початковій позиції пропозиції, і 2) *дисимілятивний ритм*, який здійснюється як рух пропозиції з порушенням періодичності, або, при збереженні загальної ізохронності, з ядром у певній послідовності, при надмірності або відсутності складових елементів ядра чи самої пропозиції [3, с. 213-214]. Ритм завжди пов'язаний із змістом, тому *асимілятивним синтаксичним ритмом* характеризуються не емоційні (нейтральні) рядки, в яких міститься актуальна інформація. При *дисимілятивному синтаксичному ритмі* спостерігається функціональний збій семантичного змісту. Дисимілятивним синтаксичним ритмом характеризуються рядки, які мають емоційні конструкції / пропозиції, що виражають авторську позицію і передають естетичну інформацію [3, с. 213-214].

Синтаксичний ритм, спричинений функціональним збоєм, передає активізацію семантики у *диктемах* (одиниця тематизації тексту, що формується реченнями), які включають емоційні конструкції або перетворення [3, с. 215-216]. Активізація

семантики рядка здійснюється декількома способами побудови синтаксичних одиниць, до яких належать:

1) **Трансформація / перестановка (флуктуаційні зміни пропорційності) компонентів пропозиції**, яка відбувається у результаті використання **стилістичної інверсії** (повної / часткової), **дистантної інверсії** ("гіпербат" – прийом, коли між тісно пов'язаними за змістом та узгодженням словами стоїть інший член речення), **контактної інверсії** як засобу підсилення дієслова за допомогою постпозиційного розташування члену речення, наявності декількох присудків з одним підметом, **хіазму** (хіастичне поєднання у одній строфі прямого і зворотного порядку слів), **метаболи** (повтор слів у зміненому / зворотному порядку), **антиметаболи** (дзеркально-симетричне відображення першої частини у другій), **прозаподозису** (обрамлення / кільцевий повтор, характерний для переконливого, драгівливого тону мовлення), **відокремлення, анаколуфу** [1, с. 202-210]. За допомогою цих стилістичних прийомів виділяється та частина речення, яка з позиції автора є найбільш значимою, а отже? стає його інформативним центром, переходить до розряду *реми* (нового компоненту висловлювання) [3, с. 223]. Це дозволяє активізувати увагу читача на структурних компонентах, які залишаються непоміченими при прямому паралелізмі [5].

2) **Надмірності компонентів пропозиції**, що також створюють дисимілятивний синтаксичний ритм, базуються на антитезі. Така смислова група ритмічно подовжується у результаті використання нових слів (елементів речення) [7, с. 120], що призводить до ускладнення синтаксичної структури пропозиції, рематизації різних елементів рядка, функціонального збою ритму і, як наслідок, до виразності та підсилення впливу на читача.

До таких конструкцій належать: **емфатичні конструкції**, типу *It is X that/who*, які рематизують будь-який член речення (окрім присудка), **вживання аналітичних форм дієслова** (*do, go*), які підкреслюють реальність фактів або повноту дії, **синтаксична тавтологія, полісиндетон** як надмірне повторення службових елементів для зв'язку між однорідними членами речення або власне між реченнями, **повтор синтаксичного фрагменту рядку, плеонастичний повтор, анадиплосис/ананалепсис (повтор-підхоплення)** [1, с. 202-210]. Функціональний збій синтаксичного ритму за рахунок надмірності компонентів пропозиції (зокрема, повтору) передає значення багатократності, множинності, інтенсивності процесу та високого ступеня якості [3, с. 232].

3) **Функціональний збій ритму за рахунок опущення / редуції компонентів пропозиції** відображає авторську позицію та має комунікативно-прагматичну направленість. До таких моделей синтаксичних конструкцій належить **зевгма** (грец. *zeugma* "поєднувати", "сполучати"), **еліптичні та номінативні конструкції, асиндетон, парцельовані конструкції**, які характеризуються наявністю автосемантичної (базової) частини і парцелята (синсемантичної одиниці, що не має усіх ознак речення). Основна функція цих прийомів полягає у смисловому, ритмічному та граматичному виділенні [3, с. 241-269].

Отже, у результаті проведеного нами дослідження ми дійшли висновку, що ритмізація як поліфункціональний принцип побудови віршового мовлення базується

на закономірному чергуванні ритміко-синтаксичних одиниць тексту – рядків. Вони, у свою чергу, утворюють ритмічний малюнок на основі паралельно побудованих конструкцій та різних видів повтору, на художньому впорядкуванні синтаксичних груп, які є проявами ізотопії плану вираження. Паралелізм ми розуміємо як неповний повтор, що підкреслює структурний зв'язок двох чи більше рядків, побудованих за аналогічною структурою. Ми встановили, що гомоморфні (повторювані) синтаксичні конструкції, які є немаркованими, не емоційними, нейтральними композиційними елементами, характеризуються монотонністю та одноманітністю, утворюючи асимілятивний ритм. Гетероморфність, навпаки, притаманна маркованим членам пропозицій, які, актуалізуючи різнобарвний, дисимілятивний, відривчастий ритмічний малюнок, виникають у наслідок таких синтаксичних флуктуацій, як трансформація, надмірність та опущення / редукція компонентів пропозиції / конструкції. Ми також вивели, що ритміко-синтаксична організація рядків, яка відрізняється лаконічністю синтаксичних елементів, використанням простих речень, еліптичних та номінативних конструкцій, створює динамізм дії, напруженість та насиченість подій, а уповільнення ритму спричиняється конструкціями, ускладненими різними видами повторів і транспозиціями компонентів пропозиції. Певна ритміко-синтаксична організація здійснюється автором у відповідності зі змістом висловлювання, а також задля зворотнього зв'язку, тобто наміром донести до адресата несмислово (ритміко-синтаксичну) інформацію, покликану забезпечувати реакцію на повідомлення.

Перспективою подальшого дослідження є порівняльний аналіз ритміко-синтаксичних паралельних конструкцій сучасної американської поезії модернізму та постмодернізму.

Список літератури

1. Александрова Т. Л. Художественный мир М. Лохвицкой: дис.... канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. Л. Александрова. – М., 2004. – 258 с.
2. Богатова Ю. А. Экспрессивно-синтаксические особенности ритма английской художественной прозы: дис.... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ю. А. Богатова. – Тула, 2004. – 120 с.
3. Гумовская Г. Н. Ритм как фактор выразительности художественного текста: на материале английского языка: дис.... доктора филол. наук: 10.02.04 / Г. Н. Гумовская. – М., 2000. – 325 с.
4. Жирмунський В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика: Избранные труды / В. М. Жирмунський. – Л.: Наука, 1977. – 407 с.
5. Клочкова Т. И. Синтаксический параллелизм как один из способов организации [Электронный ресурс] / Т. И. Клочкова. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Philologia/30171.doc.htm
6. Кузнец М. Д. Стилистика английского языка / М. Д. Кузнец, Ю. М. Скребнев. – Л.: Учпедгиз, 1960. – 173 с.
7. Лотман М. Ю. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб.: Искусство-СПБ, 1998. – С. 14-285.
8. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
9. Орлицкий Ю. Б. Гетероморфный (неупорядоченный) стих в русской поэзии / Ю. Б. Орлицкий. // НЛО. 2005. – № 73. – С. 187-202.
10. Томашевский Б. В. Теория литературы / Б. В. Томашевский. – М.: Просвещение, 1981. – 239 с.

Шевелева-Гаркуша Н. В. Синтаксический параллелизм в ритмическом построении текстов современной американской поэзии // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.496-501.

В статье представлен анализ организации ритмико-синтаксических параллельных конструкций в текстах современной американской поэзии. Выявлено, что гомоморфное и гетероморфное построения строк характеризуются монотонным, шаблонным и динамичным, усложненным ритмом соответственно.

Ключевые слова: *изотопия, пропозема, ассимилятивный / диссимилятивный ритм, принцип гомоморфности / гетероморфности, ритмическая кривая.*

Shevelyova-Garkusha N. V. Syntactic parallelism in the rhythmic organization of modern american poetic texts // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.496-501.

This article focuses on revealing organization of the rhythmic and syntactic parallel constructions of modern american poetic texts. It is concluded that homomorphic and heteromorphic formation principles are characterized by monotonous, trite and dynamic, complicated rhythm respectively.

Key words: *isotopy, proposeme, assimilative/dissimilative rhythm, homomorphic/heteromorphic principle, rhythmic curve.*

Поступила до редакції 17.03.2011 р.